(مقالۀ پژوهشی)

آسیب‌شناسی اخلاق پژوهش دانشگاهی: مطالعه پدیدارشناسی

دکتر بهبود یاری‌قلی*

گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

(تاریخ دریافت: 95/8/16، تاریخ پذیرش: 95/11/13)

چکیده

زمینه: اخلاق در پژوهش الزاماتی برای کاربرد عملی اخلاق در تحقیقات علمی دارد و تمام تحقیقات علمی ممکن است در معرض چالش‌های اخلاقی قرار بگیرند. این تحقیق کیفی با هدف آسیب‌شناسی اخلاق پژوهش در دانشگاه‌ها صورت گرفته است.

روش: پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و در چارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی انجام گرفته است. جامعه آماری تحقیق شامل اعضای هیات علمی دانشگاه شهیدمدنی آذربایجان هستند. 13 نفر از اعضای هیات‌علمی به روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به سطح اشباع نظری انتخاب شدند. ابزار پژوهش، مصاحبه نیمه ساختاریافته عمیق بوده و داده‌های حاصل از آنها با استفاده از روش هفت مرحله ای کلایزی تحلیل و مقوله‌بندی شده‌اند.

یافته‌ها: پس از پالایش داده‌ها سه مضمون اصلی و 14زیرمضمون استخراج گردید که مضامین اصلی عبارتند از: معضلات و آسیب‌های اخلاق پژوهش در دانشگاه‌ها، دلایل بروز معضلات موجود در حیطه اخلاق پژوهش دانشگاهی و راهکارهای بهبود وضعیت اخلاق پژوهش دانشگاهی.

نتیجه‌گیری: در حوزه اخلاق پژوهش دانشگاهی هم ضعف ساختاری وجود دارد و هم ضعف فرهنگی. ضعف ساختاری از آن جهت که سیستم دانشگاهی برای اعضای هیات‌علمی بستری فراهم کرده است که برای بقا و ترفیع در این سیستم چاره‌ای جز انجام پژوهش و مقاله‌نویسی نداشته باشد و از سوی دیگر شاخص‌های اخلاق حرفه‌ای و اخلاق پژوهش نیز به درستی برای آنها تبیین نمی‌شود.

کلیدواژگان: *آسیب‌شناسی اخلاق پژوهش، پدیدارشناسی، اخلاق پژوهش*

سرآغاز

بدون شک یکی از مهم‌ترین بخش‌های نظام علم و فن آوری در هر کشوری دانشگاه‌های آن کشور می‌باشند و همچنین کارآمدی ساختار دانشگاه‌ها ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با تحقق اهداف نظام علم و فناوری هر کشوری دارد. به موازارت تلاش دانشگاه‌ها برای تعریف مجدد از نقش خویش در قرن نوزدهم انقلاب دوم دانشگاهی یعنی پژوهش در کنار آموزش آغاز می‌شود. حجم انتشارات پژوهشی و به‌طور کلی تعداد مقالاتی که از سوی یک استاد پژوهشگر چاپ می‌شود معمولاً به‌عنوان معیار تقریبی سنجش مشارکت آنها در زمینه علم پذیرفته می‌شود(1). نظام‌های آموزش عالی به‌عنوان نهاد تولیدکننده و اشاعه‌دهنده علم به منظور توسعه مرزهای دانش و تربیت نیروهای متخصص مورد نیاز جامعه خود از پژوهش به عنوان ابزاری تاثیرگذار و لازم استفاده نموده‌اند. لازم است در نظام آموزش عالی، آموزش و پژوهش مکمل یکدیگر باشند و در صورت جداسازی پژوهش از فرایند تدریس، دانشگاه‌ها به دبیرستانی بزرگ مبدل خواهند شد(2). به عبارت دیگر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی سه وظیفه عمده دارند که عبارتند از: تولید دانش، تربیت نیروی انسانی متخصص و عرضه خدمات تخصصی به جامعه(3). بدیهی است پیشرفت دانش مرهون بررسی تولیدات پژوهشی دانشگاه‌ها و یافتن معضلات موجود است تا راه را برای رشد فعالیت‌های پژوهشی در سال‌های آینده روشن سازد. روندهای کلی و جهانی نیز پیوسته مدنظر پژوهشگران بوده است. محققان روند تغییرات جاری در قلمرو پژوهش را در موارد زیر برجسته

* نویسنده مسؤول: نشانی الکترونیکی: B_yarigholi @ yahoo.com

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

کرده‌اند:

1. افزایش محرک‌های انتشار نتایج پژوهش.
2. تغییرات در نظام پاداش به پژوهشگران.
3. افزایش اتکای دولتها و جوامع به دانشگاهها و مراکز علمی به عنوان منبع رشد اقتصادی.
4. توسعه اقتصادی محلی توسط ابتکارات دانشی[1].
5. تحرک بیشتر استادان و پژوهشگران و پذیرش پست‌های دوگانه.
6. همراه شدن تغییرات سیاستی با پژوهش.
7. درک آشکارتر اثرگذاری کیفیت تحقیقات[2](4).

مطالعات نشان می‌دهد که رشد علمی کشور در سال‌های اخیر از نظر تعداد مقالات منتشر شده در رشته‌های مختلف علمی و حتی در سطح بین‌المللی چشمگیر بوده اما همواره این سئوال مطرح شده است که آیا رشد کمی پژوهش‌ها با رشد کیفی آنها همراه بوده و زیاد بودن مقالات یک محقق، دانشگاه و حتی یک کشور با کیفیت بیشتر آنها مترادف است؟ به هر حال اگر چه رشد علمی براساس معیارهای کمی نظیر چاپ مقاله در نشریات آی‌اس‌آی [3] به‌عنوان یک پدیده مثبت ارزیابی شده و خوش‌بینی‌های معطوف به توسعه علمی را نوید می‌دهد اما این امر در شرایط امروزی کشور، خود می‌تواند زمینه‌ساز چالش‌های عمیقی باشد. تحقیقات نشانگر آن است توجه غیراصولی به کمیت پژوهش باعث عدم رعایت اخلاق پژوهش[4] می‌گردد.

پژوهشگران با آشنایی با اخلاق در پژوهش، که شاخه‌ای از اخلاق حرفه‌ای[5] است، می‌توانند تنها نسبت به مسائل اخلاقی در پژوهش آگاه شوند و میزان توجه آنها به مسائل اخلاقی بستگی به متغیرهای پیچیده فراوانی دارد که از جملهٔ آنها می‌توان به میزان اهمیت اخلاق در کل جامعه، میزان اهمیت اخلاق در جامعه علمی و نیز میزان اهمیت اخلاق در پژوهش در یک حوزه یا رشتهٔ خاص اشاره کرد(5).

از مسائل غیراخلاقی رایج در پژوهش‌ها می‌توان به استفاده از مطالب بدون ذکر نام نویسنده، عدم و رعایت جنبه‌های حرفه‌ای پژوهشگر و ...اشاره کرد. دستبرد علمی[6] یکی دیگر از مواردی است که باید در اخلاق پژوهش به آن توجه نمود. در مجموع به نظر می‌رسد تحقیقات دانشگاهی از مجموعه‌ای از موانع فردی، درون‌دانشگاهی و فرادانشگاهی تأثیر می‌پذیرند که می‌توان از ابعاد جامعه‌شناختی، مدیریتی، فرهنگی و... بدان پرداخت. در تحقیق حاضر سعی بر آن است که آسیب‌های اخلاقی پژوهش در دانشگاه‌ها به وسیله تجربه‌زیسته اعضای هیات‌علمی دانشگاه مورد بررسی و تحلیل قرار بگیرد.

روش

این پژوهش در قالب رویکرد کیفی و با استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش را کلیه اعضای هیات علمی دانشگاه شهیدمدنی آذربایجان تشکیل می دهد. تعداد مشارکت‌کنندگان در تحقیق 13 نفر بودند که با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شده و تا رسیدن به مرحله اشباع نظری ادامه پیدا کرد. از میان افراد شرکت کننده در پژوهش، تعداد 5نفر آنها دارای درجه دانشیاری و 8 نفر از آنها استادیار بودند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه نیمه ساختاریافته عمیق استفاده شد. از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا زمان و مکان مصاحبه را به دلخواه خود تعیین کنند. زمان مصاحبه‌ها بین 25 تا 60 دقیقه بود. با اجازه مشارکت‌کنندگان و با اطمینان از محرمانه بودن، مصاحبه‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتال ضبط صدا، ضبط شد. در طول پژوهش نیز از کد مشخص به جای اسامی مشارکت‌کنندگان استفاده گردید تا اصل رازداری در پژوهش رعایت شود. در این پژوهش روش تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس روش هفت مرحله‌ای کلایزی انجام شد. برای اطمینان، صحت تغییر و تفسیر اطلاعات، توسط شرکت‌کنندگان تأیید و تصدیق شد.

یافته‌ها

از آنالیز مصاحبه‌ها که به مدت 18ساعت به طول انجامید 3مضمون اصلی و 14زیر مضمون استخراج گردید که مضامین اصلی به این شرح می‌باشند: معضلات و آسیب‌های پژوهش در دانشگاه‌ها، دلایل بروز معضلات موجود در حیطه پژوهش دانشگاهی، راهکارهای بهبود وضعیت پژوهش دانشگاهی.

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

معضلات و آسیب‌های پژوهش در دانشگاه‌ها: علی رغم پـشرفت روبه جلوی رتبه ایران به لحاظ توجه به کمیت در انتشار مقاله‌ها و پژوهش‌ها، آسیب‌هایی نیز گریبان گیر ایـن بخـش از فعالیـت دانشگاهی شده است که باعث گردیـده مـسئولان امـر و برخـی اساتید دانشگاه نسبت به این معضلات واکنش نشان دهند.

1. بـی اخلاقـی در حـین نگـارش، ارزیـابی و داوری مقالات:

پدیده‌هایی وجود دارند که نـوعی اخـتلال در رونـد پژوهـشـی و علمی جامعه محسوب می‌شوند و از آنها به عنوان رفتار نادرسـت یاد می‌شـود و موجـب کـاهش انگیـزه پـژوهش در میـان قشـر فرهیخته جامعه خواهد بود. سورفتار اخلاقـی[7] درجـات متفـاوتی دارد و از ساده‌ترین شکل آن مانند: مشاهدات، تحلیـل و تفـسیر نادرست شروع می‌شود و به تدریج به سرقت علمی و در نهایـت جعل کامـل اطلاعـات خـتم می‌شود(6).

مصاحبه شوندگان معتقدند اخلاق پژوهش در نگـارش مقـالات که شامل رفرنس‌دهی دقیق به منابع اسـتفاده شـده، اسـتفاده از داده‌هـای واقعـی حاصـل از کـار میـدانی و همچنـین در داوری مقالات که باید عاری از سوگیری و ناشناس بودن نـام نویـسنده باشد، آن چنان که لازم است، رعایت نمی‌شـود. «عـدم رعایـت امانتداری در نگارش مقاله متاسفانه قبح خودش‌رو داره از دسـت میده موارد متعددی که حتی در رسانه‌ها ذکر شد و یـا خـودم در داوری مقاله‌ها یا پایان‌نامه مشاهده می‌کـنم نـشون میـده کپـی برداری از مطالب امری عـادی شـده»(شـرکت‌کننـده شـماره5). شرکت‌کننده دیگری عنوان می‌کند «من افرادی رو مـی‌شناسـم که با پول مقاله جمع کرده حتی پذیرش و چـاپ هـم از طریـق پول بوده و از طریق همین مقالات پولی عضو بنیاد ملی نخبگان شده و بعد از امتیازهایی استفاده کرده که نیاز بـه گفـتن نـداره» (شرکت‌کننده شماره3). « در یکی از نشریات شاهد بـودم مقالـه ارسال شده توسط همکارم بعد یک هفته بـرای داوری بـرای دو نفر از همکارهای دوست نویسنده ارسال شد و خب نتیجه معلوم بود به کل داوری درکار نبود و فقط برای خـالی نبـودن عریـضه چندتا ایراد ریز نوشتن»(شرکت‌کننده شماره12).

2. پژوهش برای ترفیع و تثبیت موقعیت شغلی:

نقش تعیین‌کننده میزان پـژوهش و مقـالات در ترفیـع اعـضای هیات‌علمی و همچنین تبدیل وضـعیت اسـتخدامی باعـث شـده است تا پژوهش جنبه ابزاری پیدا کـرده اسـت بـه‌طـوری‌کـه در مجامع بین المللی اصطلاحی با عنوان بنویس و زنده بمـان[8] بـه کنایه به ادبیات این حوزه اضافه شده است(7). شـرکت‌کننـده‌ای عنوان می‌کند: «من به عنوان یک هیات‌علمی در تـلاش بـرای امنیت شغلی خودم هستم چون ترفیع من و تبدیل وضـعیت مـن به حالت رسمی نیازمند وجود مقالـه اسـت وگرنـه بایـد بارهـا از جوانب مختلف تهدید به عـدم تمدیـد قـرارداد شـوم پـس مـن مجبورم مقاله بنویسم حتی اگر یافتـه‌هـای اونـو خـودمم قبـول نداشته باشم و یا تمام جوانب اخلاقـی را نتـوانم رعایـت کـنم» (شرکت‌کننده شماره2). «شما آیین‌نامـه جدیـد را ببینیـد، بـرای ترفیع بازه زمانی گذاشتن، حالا معیار ترفیع هـم تعـداد مقـالات هست بیشتر، همین امسال همکارم به دلیل این که برای تمدیـد قرارداد امتیـاز پژوهـشی لازم را نداشـت چنـدبار بـرای مـدیران مختلف توضیح داد»(شرکت کننده شماره 10).

3. رشد نشریات بی‌کیفیت علمی:

علاقه به انتشار مقالات علمـی باعـث افـزایش تعـداد نـشریات داخلی و خارجی شده اسـت کـه البتـه نظـارت وزارت علـوم بـر نشریات داخلی تا حدودی از کاهش کیفیت آنها جلوگیری کـرده است. « یـک دانـشکده‌ای در یکـی از دانـشگاه‌هـا هـست کـه همزمان 6تا نشریه علمی پژوهشی چاپ میکنه، کارشناس یکـی از این نشریات می‌گفت بعضی وقت‌ها علی‌رغـم ایـن کـه همـه فکر می‌کنند تعداد مقاله‌های ارسالی خیلـی زیـاده مـا بـا کمبـود مقاله برای نوبت چاپ مواجـه‌ایـم و طبیعـی هـست کـه خیلـی تساهل میشه بعضی وقت‌ها در کیفیت مقاله‌ها» (شـرکت‌کننـده شماره10). شرکت‌کننده دیگری اظهار مـی‌کنـد: «مـن یکـی از مجلاتی که تو یکی از کشورهای همسایه چـاپ میـشه را نگـاه می‌کردم 80 درصد مقالاتش مال کشور ما بود انـصافا مطـالبش به هیچ دردی نمی‌خورد اما می‌دونید چقدر پول دریافت می‌کـنن این نشریات؟»(شرکت‌کننده شماره 9).

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

4. استفاده از روش‌های پژوهش زودبازده و کم‌هزینه:

یکی از نکات قابل توجه در پژوهش‌های دانشگاهی عدم استفاده از روش‌های پژوهشی زمانبر همچون مطالعات طولی[9] و همچنین پژوهش‌های دارای هزینه است. یکی از شرکت‌کنندگان معتقد است:«یک مورد خودم تصمیم داشتم یک روش خاص را با کودکان دارای اختلال اوتیسم کار کنم خب البته هم زمان زیادی نیاز داشت و هم هزینه‌هایی، وقتی دیدم به اندازه کافی هزینه‌ای که باید از دانشگاه بگیرم و صرف کنم آماده نیست و هم نتیجه پژوهشی که از این کار به دست می‌آد نیازمند زمان دوبرابری در مقایسه با سایر کارهای پژوهشی هست، منصرف شدم»(شرکت‌کننده شماره13).

5. افت کیفیت آموزش به دلیل مشغولیت بیش از حد به پژوهش:

پژوهش و آموزش، دو بال رشد اندیشه‌ها و علوم است و هریک بدون دیگری، ناقص است: «لازمه تدریس پژوهش است اما پژوهش برای آموزش نه پژوهش برای ترفیع. الان اساتید ما و همکاران ما و حتی استادای خودم به جای این که به آموزش توجه کنند انرژی خود را صرف پژوهش می‌کنند به دلیل این که انگیزه لازم وجود دارد چون از طریق پژوهش ترفیع رتبه پیدا می‌کنند»(شرکت‌کننده شماره 7). شرکت‌کننده دیگری می‌افزاید:«در اولین سال هیات علمی شدنم یکی از همکاران گفت الان پنج ساله برای تدریس مطالعه نکردم، قبول این حرف برام خیلی سخت بود بعد از درگیر شدن به مقاله‌نویسی و وقتی تو جوّ قرار گرفتم این مساله را خودم تجربه کردم البته برای یک ترم»(شرکت‌کننده شماره11).

دلایل و عوامل بروز معضلات موجود در حیطه پژوهش دانشگاهی: وضعیت موجود و آسیب‌های مبتلابه آن محصول عوامل متعددی است که در گذر زمان باعث به وجود آمدن وضعیت موجود شده‌اند در این بخش به بررسی دلایل و عوامل این آسیب‌ها پرداخته می‌شود.

1. ضعف اخلاق پژوهش:

رعایت اصول اخلاقی در فرآیند تحقیق و پژوهش، اعم از انگیزه تحقیق، نحوه پژوهش و نتیجه پژوهش را اخلاق پژوهش گویند(8). مروری بر مطالعات انجام شده، به‌ویژه در ایران، بیانگر این است که بیشترین توجه به اخلاق پژوهش در حوزه علوم پزشکی می‌باشد، در حالی‌که به نظر می‌رسد اخلاق پژوهش در حوزه‌های دیگر علوم کم اهمیت‌تر از علوم پزشکی نیست(9). شرکت‌کننده‌ای بیان می‌کند: «من 9ساله در این دانشگاه هیات‌علمی هستم تا کنون دوره‌ای برای اخلاق پژوهش برای ما برگزار نکردن و این بی اخلاقی در پژوهش به صورت خزنده علی‌رغم اینکه اوایل برام خیلی مهم بود در من هم رسوخ کرده» (شرکت‌کننده شماره4). شرکت‌کننده‌ای عنوان می‌کند: «من در ویکی‌پدیا صفحه‌ای دیدم که سرقت‌های علمی مشهور در ایران‌رو لیست کرده بود متاسفانه در تمام رشته‌ها و در بین اساتید مطرح و سیاسیون و ... بود حالا وای به حال دانشجویان. این از کجا ناشی میشه از بی‌توجهی به اخلاق»(شرکت‌کننده شماره8).

2. عدم نظارت صحیح:

عدم نظارت واقعی بر عملکرد پژوهشی و قناعت کردن به دریافت گزارش‌ها و تعداد مقالات از جمله مشکلات توسعه علم در کشور است. «به دلیل اینکه هیچ کسی پاسخگو نیست در قبال کارهای بی محتوا و همچنین ضعف قوانین داریم من دیدم مقاله فردی رو کسی دیگه کپی کرده و چاپ کرده میرن شکایت می‌کنن و آخرشم به هیچ نتیجه‌ای نمی‌رسن»(شرکت‌کننده شماره5). «در حوزه پایان‌نامه‌ها واقعا وضع اسفناکه، یک پایان‌نامه کپی میشه بعد میبینیم نتایج همان است فقط نام جامعه آماری عوض شده. من حتی در سطح رساله دکتری دیدم اما واقعا قانونی داریم که مجازاتی تعیین کنه و البته این مجازات رو عملی کنه؟» (شرکت‌کننده شماره7).

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

3. کمیت‌گرایی دانشگاه‌ها و بی‌توجهی به کیفیت پژوهش‌ها:

کمی‌شدن معیارهای نظام پژوهشی در میان بحران‌های متعدد علوم انسانی یکی از بحران‌های جدی است. یکی از شرکت‌کنندگان بیان می‌دارد: «در آلمان که من تجربه کردم روال اینگونه است که شما باید در طول یک سال مقاله یا مقالاتی با ضریب تاثیر 20 چاپ کنی تا سال بعد نیز استاد همونجا باشی حالا ممکنه این ضریب تأثیر 20 از یک مقاله به دست بیاد یا از ده تا مقاله اما تو سیستم پژوهش ما هر مقاله علمی پژوهش هر جا که چاپ بشه یک امتیاز مخصوصی داره» (شرکت‌کننده شماره4). «استادهایی داشتیم با 20 سال سابقه فقط دوتا مقاله داده که اتفاقاً اون دوتا مقاله رفرنس خیلی از مقالات دیگه شده ولی الان ممکنه مقاله من تا 20سال دیگه اصلا رفرنس نخوره چون محتوا نداره هیچ موقع مقاله من نمی‌تونه گرهی از صنعت یا جامعه باز کنه»(شرکت‌کننده شماره 7).

4. ضعف در ملاک‌های جذب اعضای هیات‌علمی:

عدم توجه به ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی در جذب اعضای هیات‌علمی و تأکید صرف بر تعداد مقالات چاپ شده و مدرک تحصیلی ممکن است بسترساز مسایلی باشد که عمده‌ترین دلیل آن واقف نبودن استاد بر شأن و جایگاه معلمی است. «در یک جلسه دوستانه با همکاران نشسته بودیم در مورد کد اخلاقی پژوهش صحبت می‌کردیم جالب بود بعضی از دوستان حتی یکبار هم به گوششون نخورده بود»(شرکت‌کننده شماره13). شرکت‌کننده دیگری معتقد است: «اگر به ملاک‌های جذب اعضای هیات‌علمی نگاه کنید می‌بینید سئوالات علمی داره، اعتقادی داره، سیاسی داره اما خیلی کمتر توجه می‌کنن ببینن آیا این فرد میتونه استاد دانشگاه خوبی هم باشه یا نه. تو چند مصاحبه‌ای که من رفتم متخصص این حوزه هم تو اون جلسه حضور نداشت» (شرکت‌کننده شماره3).

راهکارهایی جهت بهبود وضعیت اخلاق پژوهش دانشگاهی: در این بخش به بررسی راهکارهای بهبود وضعیت پژوهش در دانشگاه‌ها از منظر اساتید شرکت‌کننده در این پژوهش پرداخته می‌شود.

1. کاهش تاثیر کمیت مقالات در ترفیع و تبدیل وضعیت استخدامی:

دو دغدغه اصلی اعضای هیات‌علمی که منجر به ایجاد تب مقاله‌نویسی می‌شود، بحث ترفیع و تبدیل وضعیت استخدامی است از این رو اثرگذاری متعادل پژوهش‌ها و تعداد مقالات تا حدودی می‌تواند به بهبود وضعیت کمک نماید. «فرصت مطالعاتی دوره دکتری در کشور هلند با یک استادی کار میکردم که وقتی دید من اصرار به نوشتن چندتا مقاله دارم تعجب کرد و وقتی توضیح دادم که یکی از ملاک‌های جذب و ترفیع تو ایران تعداد مقالات هست گفت که در این صورت سخته فرق بین پژوهش و کاریکاتور پژوهش رو تشخیص داد »(شرکت‌کننده شماره10). شرکت کننده‌ای مطرح می کند: «مسافرت‌های علمی که من خودم داشتم کمتر دیدم که با تعداد مقالات ارزیابی برای ارتقا صورت بگیرد ممکنه یه استادی به اندازه تعداد انگشتان دست مقاله و کتاب نداشته باشه اما به مرتبه استادی رسیده باشه به نظر ما هم باید این رویه کیفی‌سازی رو شروع کنیم»(شرکت‌کننده شماره 4).

2. برگزاری دوره‌های اخلاق پژوهش و اخلاق حرفه‌ای برای اعضای هیات‌علمی:

آشنایی و یادآوری اصول اخلاق پژوهشی و حرفه‌ای برای اساتید یکی از راهکارهای اساسی برای اجتناب از آسیب‌های ذکر شده به حساب می‌آید. یکی از شرکت‌کنندگان عنوان می‌کند: «در طول یک سال دوره‌های متفاوتی برای اساتید برگزار می‌شه اما در طول چند سالی که من در این دانشگاهم ندیدم دوره با این موضوعات برگزار بشه»(شرکت‌کننده شماره4). شرکت‌کننده دیگری مطرح می‌کند: « همین که در جلسه‌هایی به این موضوع پرداخته بشه اساتید ممکنه خودارزیابی کنند و قبح خیلی از تقلب‌های علمی، کمی‌گرایی در تولید مقاله و غیره از بین نره به نظرم برای همه لازمه نه تنها برای اساتیدی که تازه استخدام

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

شدن من در این جلسه مصاحبه خیلی از مسائل برای خودم پررنگ‌تر شد»(شرکت‌کننده شماره2).

3. نظارت بیشتر در حوزه نگارش و چاپ مقاله:

علاوه بر برگزاری دوره‌ها و آموزش اصول اخلاقی به نظر می‌رسد اهرم نظارت که پشتوانه اجرایی نیز دارد می‌تواند در بهبود وضعیت کمک شایانی کند. «جدیدا نرم افزاری تهیه شده که پایان نامه‌هایی که قبلاً کار شده اونجا ثبت میشه و تا حدودی از کپی برداری کم میکنه این چنین کارهایی اگه بشه که نظارت رو قوی کنه حتما تقلب علمی کاهش پیدا میکنه»(شرکت‌کننده شماره1). « من دیدم تو جلسه‌ای که ترفیع اساتید مورد بررسی قرار می‌گیره از دانشکده‌های مختلف و رشته‌های گوناگون هستن خب اینا نمی تونن در باره کیفیت کارهای پژوهشی نظر درستی بدن من معتقدم اگه بدن دست متخصص‌ها حتی اگه از دانشگاه‌های دیگه باشه نظارت قوی‌تر می‌شه کیفیت کارها لحاظ میشه»(شرکت‌کننده شماره 5).

4. مسولیت پذیری محتوای پژوهش:

مسولیت‌پذیری درباره داده‌های به کار رفته در پژوهش، رعایت امانت‌داری در منبع‌دهی و مواردی از این قبیل، در آیین‌نامه‌های اخلاقی برعهده نویسنده مسول مقاله است با این حال امکان پیگیری این امر در صورت ظهور مشکل نیازمند ضمانت‌های قانونی و اجرایی است(10).

بحث

هدف از این پژوهش تبیین تجارب زیسته اعضای هیات‌علمی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان در ارتباط با آسیب‌های اخلاق پژوهش دانشگاهی به روش پدیدارشناسی است که منجر به استخراج سه مضمون کلی و 17 زیر مضمون گردید.

از دید مشارکت‌کنندگان، پژوهش دانشگاهی از معضلاتی همانند: بی اخلاقی در حین نگارش، ارزیابی و داوری مقالات، پژوهش برای تثبیت و تثبیت موقعیت شغلی، رشد نشریات بی‌کیفیت علمی، اضطراب پژوهشی[10]، استفاده از روش‌های پژوهش زودبازده و کم‌هزینه، افت کیفیت آموزش به دلیل مشغولیت بیش از حد به پژوهش رنج می‌برد. پذیرش وجود آسیب‌های مختلف در حوزه دانشگاهی خود گام نخست برای برنامه‌ریزی برای رفع این معضلات است. پژوهشی با عنوان بررسی راه‌های بهبود عملکرد پژوهشی اعضای هیئت‌علمی در علوم‌انسانی، همچنین پژوهش دیگری با عنوان محیط پژوهش در ایران و پیشنهاد اهداف و سیاست‌های پژوهش در برنامه پنجم توسعه کشور، به طور اخص مؤید این یافته‌هاست(11، 12، 4). همچنین تحقیقات متعددی نیز وجود آسیب‌های پژوهش در دانشگاه‌ها را تایید می‌کنند(12، 13، 14، 15).

چنین معضلاتی رهاورد یک عامل خاص و در یک دوره زمانی مشخص نمی‌باشد بلکه عوامل متعددی به مرور زمان باعث گردیده است که این آسیب‌ها مجال ظهور پیدا کنند. مشارکت‌کنندگان این تحقیق بر ضعف اخلاق پژوهش، عدم نظارت صحیح، کمیت‌گرایی دانشگاه‌ها و بی‌توجهی به کیفیت پژوهش‌ها، ضعف در ملاک‌های جذب اعضای هیات‌علمی، اشاره کرده‌اند. نتایج این قسمت از پژوهش را تحقیقات ذیل قبلی نیز تایید می‌کنند(16، 17).

راهکارهای حاصل از این پژوهش جهت بهبود وضعیت پژوهشی در دانشگاه‌ها نتایجی است که به صورت پراکنده در پژوهش‌های دیگر نیز بدان اشاره شده است، گر چه این موضوع پژوهش بنابه ضرورت ایجاد شده در زمان کنونی مورد توجه بوده است از پیشینه پژوهشی قوی برخوردار نیست. راهکارهای ارائه شده در این پژوهش عبارتند از : کاهش تاثیر کمیت مقالات در ترفیع و تبدیل وضعیت استخدامی، برگزاری دوره‌های اخلاق پژوهش و اخلاق حرفه‌ای برای اعضای هیات‌علمی، نظارت بیشتر در حوزه نگارش و چاپ مقاله که در یافته‌های پژوهش‌های دیگر نیز به دست آمده است(18).

نتیجه‌گیری

به‌طورکلی همچنان که نتایج این تحقیق نشان داد در حوزه اخلاق پژوهش دانشگاهی هم ضعف ساختاری وجود دارد و هم ضعف فرهنگی. ضعف ساختاری از آن جهت که سیستم دانشگاهی برای اعضای هیات‌علمی بستری فراهم کرده است

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

که برای بقا و ترفیع در این سیستم چاره‌ای جز انجام پـژوهش و مقاله‌نویسی به هر قیمتی -حتی روش‌های غیراخلاقـی- وجـود نداشته باشد و از سوی دیگـر شـاخص‌هـای اخـلاق حرفـه‌ای و اخلاق پژوهش نیز به درستی برای آنها تبیین نمی‌شود همچنین در حوزه فرهنگی نیـز کمبودهـایی در جهـت رعایـت امانتـداری علمی و مسایلی از این قبیل وجود دارد که نیازمند تلاش دسـت اندرکاران امر برای احیای این ارزش‌های علمی در محـیط‌هـای آکادمیک می باشد.

دانـشگاه برای نهادینه‌سـازی اخـلاق در فرهنـگ سـازمانی[11] خـود محتـاج ترویج مستمر و اثربخش اخلاق در همـهٔ ارکـان سـازمان اسـت. ترویج اثربخش اخلاق در آموزش عالی[12] ماننـد هر سازمان دیگـر در گرو سه گام عمده اسـت کـه عبارتنـد از: 1 -دانـش اخـلاق حرفه‌ای معطوف به زمینـه‌هـای تخصـصی سـازمان. 2 -گـرایش درونـی و خـودانگیختگی سـازمان[13]، مـدیران و منـابع انـسانی آن نـسبت بـه تحقـق اخـلاق و ارزشهـای اخلاقـی در سـازمان. 3 -مهارت عملی تخلق سازمان به اصول اخلاقی(19).

طبق آیین نامه های موجود اعضا هئیت علمی برای گرفتن پایـه سالانه و ارتقا رتبـه از مرتبـه‌هـای اسـتادیاری بـه دانـشیاری و دانشیاری به استادی ملزم به داشتن مقالـه در مجـلات نمایـه[14] شده در ISI می باشند. در کنار انتفاع مادی ناشی از ارتقا سالانه یا رتبه و همچنـین بـسته هـای تـشویقی جهـت انتـشار نتـایج پژوهش‌ها به نظر می‌رسد انگیـزه هـای مـادی و الـزام و اجبـار قانونی[15] زمینه را برای دور ماندن از اصـل و هـدف علـم را بـه نوعی فراهم می‌آورد. زیرا تـاکنون سیـستم نظـارتی دقیقـی بـر موضوعات این چنینی فراهم نـشده اسـت. عـلاوه بـر آن رشـد کنترل نشده مجوز مجلات علمـی – پژوهـشی و نبـود نظـارت کنترل کیفیت مجلات همگی دست به دست هم خواهند داد تـا جامعه پژوهشی را با معظل و خطر مقاله‌پردازی مواجه نماینـد. از این رو با توجه به نتایج به دست آمده از تجارب زیـسته اعـضای هیات علمی آسیب‌های پژوهش دانشگاهی، پدیده‌ای چند بعـدی است که برای رسیدن به مرحله مطلوب بایـد عوامـل فرهنگـی، مدیریتی، انسانی، نظارتی در یک راستا و همزمان به حذف ایـن آسیب‌ها اقدام نمایند.

ملاحظه‌های اخلاقی

نویسنده تعهد می‌نماید تمام جوانب اخلاقـی را رعایـت نمـوده و مقاله در هیچ مجله دیگری چاپ نشده است.

سپاسگزاری

محقق بر خود لازم می‌داند از تمام شرکت‌کننـدگان در پـژوهش تشکر و قدردانی نماید.

واژنامه

1. Knowledge Innovation	ابتکارات دانشی
2. Quality Research	کیفیت تحقیقات
3. Institute for Scientific Information (ISI)	موسسه اطلاعات علمی
4. Ethics of research	اخلاق پژوهش
5. Professional Ethics	اخلاق حرفه‌ای
6. Plagiarism	دستبرد علمی
7. Cal Misconduct	سو رفتار اخلاقی
8. Publish or Perish	بنویس و زنده بمان
9. Longitudinal Study	مطالعات طولی
10. Research Anexiety	اضطراب پژوهشی
11. Organizational Culture	فرهنگ سازمانی
12. Ethics of Higher Education	اخلاق در آموزش عالی
13. Organizational Spontaneity	خودانگیختگی سازمانی
14. Index	نمایه
15. Legal Obligation	اجبار قانونی

Reference

1. Etzkowitz H, Peters L. (1991). Profit from knowledge: organizational innovations and normative change in American universities. Minerva; 29 (2): 133-166.

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]

2. Hajsalehi E, Soltani R, Sharifirad G. (2014). Research barriers from the viewpoint of faculty members Isfahan University of Medical Sciences. Journal of Health System Research (HSR); 10 (1): 98-105. (In Persian).

3. Shayan M. (1996). Research funding, universities and higher education suitable model for the distribution of research funding between units of this sector. Rahyaft; 2 (14): 105-117. (In Persian).

4. Zakersalehi G. (2009). The survey of research situation in Iran and suggestion for research policies and goals of 5th development plan. Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education; 15 (3): 51-78 . (In Persian).

5. Ghaderi M, Salimi M, Boland Hemmatan K. (2016). Awareness & consideration faculty members and post-graduate students to ethical standards in eesearch. Ethics in Science and Technology; 10 (4): 85-97. (In Persian).

6. Samadi S, Abbasi F, Jalal Zadeh S. (2014). Ethical issues in scientific publications: types and reasons of scientific misconduct in medical research. Ethics in Science and Technology; 9 (2): 1-11. (In Persian).

7. Link M. (2015). Publish or perish… but where? What is the value of impact factors? Nuclear Medicine and Biology; 42 (5): 426-432.

8. Sanders C. (2003). Application of colaizzi's method: Interpretation of an auditable decision trail by a novice researcher. Contemporary Nurse; 3 (14): 292-302.

9. Khaleghi N, Khodadshahri N. (2013). Ethics research and writing. Research Mirror; 1 (24): 87-91. (In Persian).

10. De la Vieja M T. (2016). Ethics and governance in translational research. Ethics, Medicine and Public Health; 2 (2): 256-262.

11. Azizi N. (2013). A study of ways to improve research performance of humanities faculty members. Starategy for Culture; 6 (21): 7-33. (In Persian).

12. Zare H, Mansury H, Taheri M. (2009). Analysis of barriers to research in universities and research centers, using fuzzy TOPSIS. Management in the Islamic University;13 (4): 113-138. (In Persian).

13. Navabakhsh M, Ghajavand K. (2008). Study of the Barriers application of research findings the field of of guidance and counseling. Thoughts and Behavior in Clinical Psychology;1(3): 59-68. (In Persian).

14. Pazhoohandeh M. (2008). Pathology of research. Meshkat; 1 (27): 100-120. (In Persian).

15. Malboei M, Abdi H. (2002). Analysis of biotechnology research in the country: assessment of the status quo, policies and guidelines. Rahyaft; 2 (28): 21-32. (In Persian).

16. Tabatabaei Gh, Vadadhir A. (2001). Bias norms and ethics in academic research: a comparative study matters related to postgraduate students at Iranian universities. Literature and Human Sciences Faculty of Tabriz; 2 (44): 187-226. (In Persian).

17. Ghofrani M. (2003). Higher education system's structural problems and ways out of it in the 4th program. Parliament & Guideline ; 1 (10): 73-100. (In Persian).

18. Aghamohammadi A, Khorrami A. (1999). Education and research: research situation in Iran: Reality and Solution. Rahyaft; 1 (20): 96-101. (In Persian).

19. Salajeghe A, Safari S. (2016). Relationship between professional ethics and function of professors. Ethics in Science and Technology; 10 (3): 103-110. (In Persian).

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.15.7]